

SOCIJALNA REZILIJENTOST KAO TEORIJSKI PRISTUP SOCIJALNOJ ODRŽIVOSTI¹

Pregledni rad

DOI: 10.7251/DEFSR1501004T

UDK 504.4:551.538

dr Tanja Trkulja²

Arhitektonsko-građevinski fakultet

Univerzitet u Banjoj Luci

Banja Luka

Sažetak:

Svedoci smo problema izazvanih klimatskim promenama i dramatičnim rastom urbanih sistema, koji se sve više razmatraju i analiziraju u političkim i akademskim krugovima. Pitanje koje se nameće jeste kako da se društvene zajednice nose sa ovim problemima, prevaziđu ih i nastave da se razvijaju bez psiho-fizičkih posledica. Socijalna održivost je važan koncept koji nudi odgovore na postavljeno pitanje. Takođe, teorija socijalne rezilijentnosti nudi modele za kreiranje socijalno održivih i zdravih zajednica.

U radu će se istražiti koncept socijalne održivosti i teorija socijalne rezilijentnosti u cilju definisanja karakteristika rezilijentnih zajednica, koje su jedino spremne da odgovore na velike društvene promene i prirodne katastrofe, kada ih zadese, i prevaziđu ih.

Ključne reči: klimatske promene, rast urbanih sistema, socijalna održivost, teorija socijalne rezilijentnosti, karakteristike rezilijentnih zajednica

1. UVOD

Kao odgovor na dramatičan rast urbanih sistema i moderne prakse razvoja, koje vode ka svetskoj krizi životne sredine i društva, ranix 1970-ix godina je nastao koncept

¹ Rad je nastao kao deo istraživanja u okviru doktorske disertacije naziva „Definisanje metodoloških principa regeneracije napuštenih železničkih koridora u Republici Srpskoj“, u sklopu Doktorskih akademskih studija na Arhitektonskom fakultetu Univerziteta u Beogradu.

² Korespondent: Tanja Trkulja, e-mail: tanjatrkulja@hotmail.com, trkulja@agfbl.org

održivosti (Wheeler, 2004: 19). Ovaj koncept je važan za društvo, ekonomiju i životnu sredinu, posebno danas kada smo svedoci mnogih prirodnih katastrofa koje su inicirane klimatskim promenama i globalnim zatopljenjem na planeti Zemlji.

Klimatske promene se sve više smatraju pitanjem od ključnog strateškog značaja, naročito od strane političke i akademske zajednice. Mnoge zemlje preduzimaju korake u rešavanju pitanja klimatskih promena, kako na lokalnom tako i na međunarodnom nivou. Potrebno je smanjiti nivo emisija, povećati kvalitet života, očuvati prirodne ekosisteme, upravljati prirodnim resursima na održiv način i omogućiti visok nivo otpornosti na klimatske promene (Č, 2013: 10). Kao preduslov za sve navedeno potrebno je kreirati održive društvene zajednice spremne da se nose sa promenama i da im se prilagode. U nastavku ovog rada razmatraće se utemeljenost koncepta socijalne održivosti (*concept of social sustainability*) u okviru teorije socijalne rezilijentnosti (*social resilience theory*).

2. SOCIJALNA ODRŽIVOST

Pojam 'održivost' se leksički može definisati kao „sposobnost da se nešto održi neumanjenim tokom određenog vremenskog perioda“ (Lélé, Norgaard, 1996: 355) ili „stanje koje može da se održava na određenom nivou“ (Kajikawa, 2008: 218). U centru socijalne održivosti je čovek ili grupa ljudi, odnosno određeno društvo. Održivo društvo je „ono koje traje više generacija, koje je dalekovidno, dovoljno fleksibilno i mudro da onemogući razaranje ili potkopavanje fizičkog i socijalnog sistema na kojima počiva“ (Janić, 1997: 32). Stoga, socijalna održivost znači „izbegavanje mogućih tenzija ili ozbiljnijih socijalnih konflikata u društvu“ (Slijepčević, Marković, Ilić, Ristić, 2013: 209). Ona podrazumeva i „pravičnu raspodelu proizvoda i smanjivanje jaza u stepenu razvijenosti između raznih društvenih i teritorijalnih grupa“ (Vujošević, Spasić, 1996: 4).³

Socijalna održivost uključuje, između ostalog, aktiviranje lokalnog stanovništva, kapitala, tehnologija i kulturnih raznolikosti sredine i zahteva određeni nivo kvaliteta života i sigurnosti (Zeković, 1996: 234). Osnovni socijalni pokazatelji održivog razvoja su: uticaj na opšti i posebni (regionalni) model socijalnog razvoja, uz registrovanje specifičnosti određenog područja (kulturnih, duhovnih, prirodnih) koje je neophodno pažljivo čuvati i razvijati; uticaj na demografske pojave i uticaj na socijalne sadržaje čiju strukturu i distribuciju treba ugraditi u urbanističke planove (Stojkov, 1998: 204).

Socijalna održivost se može bazirati na socijalnu održivost pojedinaca i njihovog blagostanja (zdravlje, smeštaj, izdržavanje, obrazovanje, mobilnost i jednakost) ili na socijalnu održivost kolektiva, tj. zajednice. Stoga se dalje proučavanje socijalne održivosti razmatra u okviru teorije socijalne rezilijentnosti koja definiše karakteristike socijalno održivih pojedinaca i grupe.

³ Ovo se može povezati sa principom održivosti socijalne jednakosti koji nastoji da obezbedi svim rasama i staležima društva jednaku raspodelu sredstava i pristup sadržajima kao i socijalno blagostanje: sigurnost, zdravlje i jednake uslove za sve članove zajednice u pogledu rešavanja stambenih problema, korišćenja urbanih i komunalnih usluga i rekreativnih sadržaja (Bätägan, 2011: 81).

3. SOCIJALNA REZILIJENTNOST

Koncept rezilijentnosti, koji je prvobitno razvijen da objasni ekološke procese, dodatno je razvijen i primenjen na socijalne probleme. To je dovelo do njegovog povezivanja sa društvenim naukama približavajući ga putu teorije (Röhring, Gailing, 2010: 79). Etimološki, termin *rezilijentnost* je na srpskom jeziku prevod engleske reči *resilience*, koja je formirana na osnovu latinske reči *resilire* što znači ‘oporaviti se’, i prvobitno je korišćen u fizici i nauci o materijalima da opiše sposobnost osobina materijala da izdrže velike sile, udare ili naprezanja (USAID, 2006: 10; The Young Foundation, 2012: 11). Bukvalni prevod bi bio ‘elastičnost’ ili ‘fleksibilnost’, ali u domaćoj literaturi se najčešće koristi termin ‘rezilijentnost’.

Značenje termina je prošireno 1940. godine kada je rezilijentnost stekla značaj u socijalnoj psihologiji i psihijatriji⁴ (The Young Foundation, 2012: 11), a dodatno popularizovano 1973. godine kada je kanadski ekolog Buz Holing (*Crawford Stanley (Buzz) Holling*) uveo koncept rezilijentnosti u ekologiju (Holling, 1973: 15). Od tada je rastao značaj termina, a njegovo korišćenje je prošireno na raznovrsne akademske i političke oblasti: ekologiju, društvene nauke, ekonomiju i inženjerstvo⁵ (The Young Foundation, 2012: 11).

Uprkos širokom rasponu disciplina u kojima se termin koristi, najpopularnija tumačenja rezilijentnosti su nastala u psihologiji i ekologiji, prema kojima ona predstavlja sposobnost subjekta (ljudi, ekoloških sistema, preduzeća itd.) da se nose sa štetnim događajima, a zatim odskoče i vrate se u funkcionalno stanje (The Young Foundation, 2012: 11-12).

Sociolozi koriste termin ‘rezilijentnost’ da objasne kako ljudske sposobnosti vratiti u normalu nakon apsorbovanja stresa ili preživljavanja negativnih promena (Surjan, Sharma, Shaw, 2011: 17-18). Njegov jedinstveni potpis je transformacija nepovoljnih okolnosti u lični, relacioni i kolektivni rast kroz jačanje postojećih društvenih angažmana i razvijanje novih odnosa, sa kreativnim kolektivnim akcijama (Cacioppo, Reis, Zautra, 2011: 44).

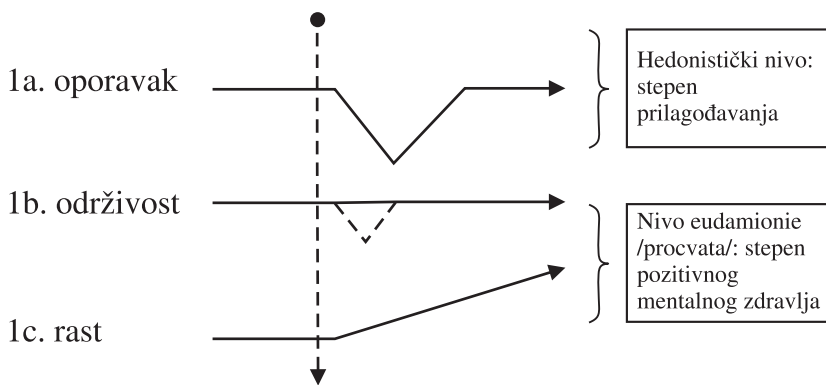
Postoji mnogo načina da se rezilijentnost otkrije u životima ljudi i njihovih zajednica. Primera rezilijentnosti ima u izobilju, tema prožima svakodnevne razgovore i služi kao izvor inspiracije za istrajnost u izazovnim vremenima. Termin ‘rezilijentnost’ se odnosi na ‘sposobnost da se oporavi’. Međutim, naučna upotreba termina često uključuje dodatne konceptualizacije rezilijentnosti, koje se proširuju izvan ove početne definicije.

Muraj (*K. Murray*) i Zautra (*A. Zautra*) koriste ovu širu konceptualizaciju rezilijentnosti da definišu termin kao adaptivni odgovor na nedaće kroz tri procesa: oporavak, održivost i rast. Svaki proces obuhvata jedinstvene aspekte rezilijentnosti koji su evidentni u iskustvu naroda, ali i u literaturi fokusiranoj na rezilijentnost. Prvo i najvažnije je *oporavak* koji je dominantna definicija i fokus literature o rezilijentnosti. Kao odgovor na

⁴ Veći deo ovih ranih radova se odnosio na strategije preživljavanja dece i sposobnost dece da ‘odskoče’ nakon teških ili traumatskih događaja, kao što su smrt člana porodice ili razvod roditelja. Ovo je navelo mnoge istraživače da se zapitaju zašto su određena deca psihički veštija da prevaziđu nepovoljne periode svog života od druge dece i koji su ‘zaštitni faktori’ koji im omogućavaju da tako deluju (The Young Foundation, 2012: 11).

⁵ Uključujući i studije razvoja, studije katastrofa, klimatske promene i ekološke studije, poslovno upravljanje, genetiku i socijalnu i ekonomsku politiku (The Young Foundation, 2012: 11–12).

značajne stresore, ljudi često doživljavaju afektivnu uznemirenost, a oporavak sugeriše da su oni u stanju da naprave neophodna psihofiziološka i socijalna prilagođavanja i vrte se na svoj nivo funkcionisanja pre stresa. Mnogi ljudi su u stanju da istraju i nastave napred sa malo ili nimalo znakova uticaja stresora. Ovo svedoči o zajedničkom iskustvu održivosti i sposobnosti mnogih da napreduju uprkos nedaćama. Ljudi mogu da dožive blagi pad u funkcionisanju i da nastave da se kreću napred, ka ličnim ciljevima i ciljevima koji čine njihove živote značajnim, sa malo ili nimalo uticaja stresora na njihovo celokupno zdravlje i blagostanje. To takođe može da podrazumeva *održavanje* pozitivnih uticaja ljudi, pozitivan pol hedonističkog aspekata blagostanja, čak i kad negativan uticaj nastane dok su suočeni sa stresom. Rezilijentnost se takođe odnosi na *rast* koji uključuje dodatne dobitke i napredak prateći nedaće kroz nova učenja i postizanje jačeg osećaja sopstva. Ona čak može da doprinese novom pravcu života koji mu daje smisao (ovaj aspekt rezilijentnosti je takođe u vezi sa konceptima posttraumatskog rasta). Ljudi mogu da rastu i razvijaju se nakon stresa na način da poboljšaju svoje ukupno blagostanje kao što su sticanje novih veština, jačanje samopouzdanja ili pružanje nove životne perspektive (Slika 1) (Murray, Zautra, 2012: 337–338).

Slika 1 Putanje rezilijentnosti: oporavak, održivost i rast (Murray, Zautra, 2012: 338)

U ispitivanju karakteristika rezilijentnog reagovanja često se dešava da ljudi i zajednice mogu biti uspešni na jednoj ali ne i na drugoj putanji rezilijentnosti. Moguće je da se oporave od negativnih okolnosti bez učenja iz iskustva, kao i da rastu tokom traumatskih događaja, ali da se još uvek bore sa oporavkom.⁶ Tri putanje rezilijentnosti (oporavak, održivost i rast) se primenjuju podjednako na zajednice kao i na pojedince (Murray, Zautra, 2012: 339).

Mnogi autori su definisali pojam socijalne rezilijentnosti. Tako npr. Longstaff (*P.H. Longstaff*) smatra da je socijalna rezilijentnost „sposobnost pojedinca, grupe ili organizacije da nastave svoje postojanje (ili ostaju više ili manje stabilni) dok su suočeni sa nekom vrstom poremećaja“ (Longstaff, 2005: 27). Birkner (*H.J. Birkner*) označava socijalnu rezilijentnost kao „sposobnost pojedinaca, društvenih grupa ili predmeta da nadok-

⁶ Ovo je očigledno među vojnicima koji se vraćaju iz borbe sa većim osećajem svrhe u svojim životima, ali i dalje pate od posttraumatskih stresnih poremećaja (King, L., King, D., Fairbank, J., Keane, T., Adams, G., 1998).

nade štete koje su nastale ili da ponovo uspostave funkcionalnost koju su izgubili, tj. sposobnost da fleksibilno odgovore na opasnosti“ (Bürkner, 2009: 14). Lang (*T. Lang*) smatra da socijalna rezilijentnost predstavlja „motivaciju ljudi koja im omogućava da se nose sa kritičnim događajima“ (Lang, 2010: 16), a Kasiopo (*J.T. Cacioppo*) da je socijalna rezilijentnost inherentno izgrađena na više nivoa i pokazuje „sposobnost pojedinaca, ali i grupe, da se kultivišu, uključe i održe pozitivne društvene odnose i da izdrže i oporave se od stresa i socijalne izolacije“ (Cacioppo, Reis, Zautra, 2011: 43). Noris (*F.H. Norris*) i saradnici definišu socijalnu rezilijentnost kao proces koji povezuje set adaptivnih kapaciteta u pozitivnu putanju funkcionisanja i kao proces adaptacije posle poremećaja (Norris, Stevens, Pfefferbaum, Wyche, Pfefferbaum, 2008: 131).

Socijalna rezilijentnost predstavlja paradigmatičnu promenu u načinu razmišljanja ljudi o drugim ljudima i njihovim problemima i stoga zahteva svež pogled na oblikovanje intervencija koje povećavaju verovatnoću rezilijentnog ishoda. Socijalna rezilijentnost je višeslojna konstrukcija jer predstavlja obeležje grupe, ali i karakteristike pojedinaca u grupi (Cacioppo, Reis, Zautra, 2011: 46). Stoga se ona izučava kao individualna rezilijentnost (*individual resilience*) i kolektivna rezilijentnost/rezilijentnost zajednice (*sommunity resilience*).

Individualna rezilijentnost. Individualna rezilijentnost predstavlja „proces, sposobnosti ili obrasce pozitivne adaptacije tokom ili nakon izlaganja štetnim iskustvima koji imaju potencijal da poremete ili unište uspešno funkcionisanje ili razvoj osobe“ (Castleden, McKee, Murray, Leonardi, 2011: 372). Rezilijentnost je proces a ne osobina; štaviše, ona funkcioniše kroz ceo životni vek – pre, tokom i posle negativnih iskustava. Ona uključuje niz individualnih kvaliteta koji sadrže aktivno posredovanje fleksibilnih odgovora na različite okolnosti, sposobnost da se iskoriste mogućnosti, samoodražavajući stil koji olakšava učenje iz iskustva i posvećenost odnosima. Porodični uticaji, ekološki i genetski posredovani, su važni koliko i efekti škole i vršnjačke grupe, kohezije zajednice i njene efikasnosti (Rutter, 2012: 40–41).

Individualna rezilijentnost je suštinski višeslojna i obuhvata: karakteristične načine ponašanja pojedinaca (npr. ugodnost, pouzdanost, pravičnost, saosećanje, poniznost, velikodušnost, otvorenost), međuljudske resurse i sposobnosti pojedinaca (npr. deljenje, pažljivo slušanje, precizno opažanje drugih i empatija, komunikacijska briga i poštovanje drugih, saosećajnost za potrebe drugih, samilost i praštanje drugima) i kolektivne resurse i sposobnosti pojedinaca (npr. grupni identitet, centralnost, kohezija, tolerancija, otvorenost, pravila za upravljanje) (Cacioppo, Reis, Zautra, 2011: 44).

Može se izdvojiti devet individualnih resursa koji neguju socijalnu rezilijentnost. Prvi individualni resurs se odnosi na kapacitet i motivaciju da se drugi vide ispravno i sa empatijom: razumevanje različitih iskustava i percepcija drugih ljudi iz njihove perspektive. Drugi individualni resurs podrazumeva osećaj povezanosti sa drugim pojedincima i kolektivima: prihvatanje stabilnih, pozitivnih odnosa podstičući blagostanje bez socijalne isključenosti ili proterivanja. Treći individualni resurs predstavlja komunikacija sa brigom i poštovanjem drugih ljudi: signalizacija brige za dobrobit i razumevanje drugih putem određenih akata. Četvrti individualni resurs podrazumeva posmatranje drugih ljudi u odnosu na sebe: promovisanje veze sa drugima bez potcenjivanja nečijeg ugleda, što često dovodi do odbrambenog samozaštitnog ponašanja koje može da kreira udaljenost od drugih ljudi. Peti individualni resurs čine vrednosti koje promovišu dobrobit za sebe i druge: dobročinstvo (briga za druge ljude sa kojima često kontaktiramo) i univerzalizam

(briga za čovečanstvo). Ove vrednosti olakšavaju prosocijalnu spoznaju, motivaciju i delovanje kao što su altruizam, tolerancija, saradnja, empatija i poverenje. Šesti individualni resurs predstavlja sposobnost da se adekvatno i potencijalno reaguje na društvene probleme: promovisanje konstruktivne, timski orijentisane strategije rešavanja problema i izbegavanje pojedinačno usmerene strategije i socijalnog pritiska koji guši otvorenu komunikaciju. Sedmi individualni resurs podrazumeva adekvatno i efikasno izražavanje socijalnih emocija: omogućavanje ljudima da izraze emocije na konstruktivan način (društvena zahvalnost, saosećanje, ljubomora i usamljenost) i promovisanje odgovarajućih odgovora na pokazane socijalne emocije drugih ljudi (naklonost, praštanje i poštovanje). Osmi individualni resurs čini poverenje, tj. vera da možemo da se oslonimo na druge i spremnost da delujemo po pretpostavci da je drugi dobronameran. Kada ljudi veruju, oni mogu da se otvore drugima i signaliziraju svoje namere ka njima, čime ih pozivaju na saradnju i uzajamno korisne akcije; poverenje teži da bude situaciono uslovljeno i uključuje prethodno iskustvo sa istim osobama. Deveti individualni resurs predstavlja tolerancija i otvorenost: vrednovanje različitih perspektiva i priznavanje da mnogi zadaci zahtevaju koordinaciju između osoba sa različitim iskustvima, vrednostima i prioritetima (Cacioppo, Reis, Zautra, 2011: 47).

Individualnu rezilijentnost pojedini autori izjednačavaju sa psihološkom rezilijentnošću. Termin rezilijentnost je počeo učestalo da se pojavljuje u psihološkim naukama 1980-ih godina i bio je metafora za „sposobnost pojedinca da se oporavi nakon izloženosti hroničnom i akutnom stresu“ (Ungar, 2012: 13) ili „sposobnost pojedinca da se uspešno prilagodi i dobro nosi sa negativnim iskustvima i nepoznatim situacijama, posebno visoko stresnim ili traumatskim događajima“ (Bonnano, 2005: 136) i „sposobnost za generativno iskustvo i pozitivne emocije“ (Bonnano, 2004: 20–21).

Ključne karakteristike individualne rezilijentnosti uključuju snažan osećaj lične sposobnosti i efikasnosti, dobro obaveštenu svest o promenljivim životnim uslovima, jake veštine rešavanja problema i jake socijalne veze i sisteme podrške (Luthar, Cicchetti, Becker, 2000). Postoji mnogo dokaza da sposobnost pojedinca da se bavi izazovnim događajima značajno utiče ne samo na brzinu i fleksibilnost odgovora, nego i na njegovu sposobnost da predvidi i oblikuje svoj život (Edwards, Wiseman, 2011: 186).

Kolektivna rezilijentnost. Rezilijentnost zajednice je složen proces koji podrazumeva interakciju pojedinaca, porodica, grupa i životne sredine (Withanaarachchi, 2013: 6-7). Zajednica je identifikovana kao „dinamičan i promenljiv društveni okvir koji uključuje grupu pojedinaca i organizacija međusobno povezanih geografski ili zajedničkim interesima“ (Zautra, Hall, Murray, 2008: 131). Zajednice se sastoje od izgrađenog, prirodnog, društvenog i ekonomskog okruženja koji utiču jedni na druge. Diskusije o kolektivnoj rezilijentnosti često napominju da je „celina više od zbira njenih delova“ (Norris, Stevens, Pfefferbaum, Wyche, Pfefferbaum, 2008: 128), što znači da kolekcija rezilijentnih pojedinaca ne garantuje rezilijentnost zajednice. S druge strane, ljudi u zajednicama mogu biti „rezilijentni zajedno, ali pojedinačno ni blizu na sličan način“ (Brown, Kulig, 1996/97: 43), što znači da rezilijentnost zajednice ne garantuje istu rezilijentnost pojedinaca.

Ključna stvar je da rezilijentni pojedinci mogu iskusiti određen oblik prolaznog reagovanja na stres. Međutim, te reakcije su obično blagog do umerenog stepena, relativno kratkotrajne, i značajno ne ometaju njihovu sposobnost da nastave svoje funkcionisanje. Naime, to ne znači da ljudi koji pokazuju rezilijentne ishode nisu uznemireni zbog

novonastalih stresnih događaja nego se, pre svega, izuzetno dobro nose sa njima i u stanju su da nastave da ispunjavaju svoje svakodnevne životne potrebe (Bonanno, Mancini, 2008: 371).

Rezilijentnost zajednice, u odnosu na događaje potencijalne opasnosti, određuje nivo do kojeg zajednica raspolaže neophodnim resursima i u stanju je da se organizuje pre potencijalne opasnosti ili kada je to potrebno (Surjan, Sharma, Shaw, 2011: 18–19). Rezilijentna zajednica ima sposobnost da predvidi rizik, ograniči njegov uticaj i brzo se oporavi putem opstanka, adaptacije, evolucije i rasta dok je suočena sa burnom promenom (Withanaarachchi, 2013: 6).

Rezilijentnost zajednice je aktuelnija, više istražena tema od teme individualne rezilijentnosti i mnogi autori su definisali njen pojam. Tako, na primer, Braun (*D. Brown*) i Kulig (*J. Kulig*) definišu rezilijentnost zajednice kao „sposobnost zajednice da se oporavi ili lako prilagodi nesreći ili produženom trajanju stresa“ (Brown, Kulig, 1996/97: 30), a Paton (*D. Paton*) i saradnici kao „sposobnost zajednice da odskoči i efikasno koristi fizičke i ekonomske resurse, kao i sposobnost zajednice da pomogne u oporavku od opasnosti“ (Paton, Millar, Johnston, 2001: 158).

Adger (*W.N. Adger*) naglašava da rezilijentnost zajednice predstavlja „sposobnost zajednice da se nosi sa spoljnim stresovima i poremećajima koji su rezultat društvenih, političkih i ekoloških promena“ (Adger, 2000: 347), a Dža (*A.K. Jha*) i saradnici kao „sposobnost da se samostalno organizuje, prilagodi stresovima i poveća svoj kapacitet za učenje i adaptaciju; sposobnost da pozitivno odgovori na promene ili stres i održava svoje osnovne funkcije“ (Jha, Miner, Stanton-Geddes, 2013: 22).

Drugačiji pristup definisanja rezilijentnosti zajednice nude Ganor (*M. Ganor*) i Ben-Levi (*Y. Ben-Lavy*), koji smatraju da rezilijentna zajednica treba da bude sposobna da „se bavi neprestanim, dugoročnim stresom, pronađe nepoznatu unutrašnju snagu i resurse kako bi se efikasno nosila sa stresom i da mu se prilagodi i bude fleksibilna“ (Ganor, Ben-Lavy, 2003: 106), kao i Noris i saradnici koji rezilijentnosti zajednice vide kao „proces koji povezuje mrežu adaptivnih kapaciteta⁷ (resursa sa dinamičkim atributima) ka pozitivnoj putanji funkcionisanja i adaptaciji nakon poremećaja“ (Norris, Stevens, Pfefferbaum, Wyche, Pfefferbaum, 2008: 127–128).

Određen broj autora je definisao rezilijentnost zajednice u kontekstu pripreme za poremećaje. Tako, na primer, Bruno (*M. Bruneau*) i saradnici definišu rezilijentnost zajednice kao „sposobnost ublažavanja opasnosti, koje sadrže efekte katastrofa, a kada do njih dođe sprovode se aktivnosti oporavka na način da se minimiziraju socijalni poremećaji“ (Bruneau, Chang, Eguchi, Lee, O'Rourke, Reinhorn, Shinozuka, Tierney, Wallace, vonWinterfeldt, 2003: 735). Takođe, Ahmed (*R. Ahmed*) i saradnici definišu rezilijentnost zajednice kao „razvoj materijalnih, fizičkih, društveno-političkih, socio-kulturnih i psiholoških resursa koji promovišu bezbednost stanovnika i amortizuju nesreće“ (Fayazi, Lizarralde, 2013: 149).

Prema Kimhaju (*S. Kimhi*) i Šamiju (*M. Shamai*), rezilijentnost zajednice predstavlja njenu „sposobnost da se uspešno bavi tekućim političkim nasiljem“ (Kimhi, Shamai, 2004: 439), a prema Feferbaumu (*B. Pfefferbaum*) i saradnicima, „sposobnost člano-

⁷ Noris (*F. Norris*) i saradnici smatraju da rezilijentnost zajednice proizilazi iz četiri osnovna seta adaptivnih kapaciteta: 1.) ekonomski razvoj, 2.) socijalni kapital, 3.) informisanje i komunikacije i 4.) kompetentnost zajednice, koji svi zajedno obezbeđuju strategiju za spremnost zajednice za katastrofe (Norris et al., 2008: 127).

va zajednice da namerno preduzmu značajnu kolektivnu akciju kako bi otklonili uticaj stresora, da tumače okruženje, intervenišu i dalje se razvijaju“ (Pfefferbaum, Reissman, Pfefferbaum, Klomp, Gurwitch, 2005: 349).

U odnosu na oporavak od poremećaja rezilijentna zajednica se definiše kao „kapacitet zajednice, njenih veština i znanja koji omogućavaju da u potpunosti učestvuje u oporavku od katastrofa“ (Coles, Buckle, 2004: 7), kao i „spособnost korišćenja iskustva od doživljenih promena, u cilju kontinuiranog razvoja, i sposobnost odgovora na stres i promenu na kreativne načine kako bi se ona suštinski transformisala“ (Maguire, Cartwright, 2008: 5).

Srž svih navedenih definicija je da rezilijentna zajednica obuhvata njenu sposobnost da se oporavi, kao i sposobnost da se proaktivno i namerno transformiše u cilju eliminacije ili smanjenja uticaja predstojećih šokova. Ovaj proaktivni, transformacioni kvalitet je posebno važan u razumevanju i izgradnji rezilijentne zajednice u odnosu na klimatske varijabilnosti jer kapacitet ljudskih bića da se prilagode klimatskim promenama nije neograničen (Edwards, Wiseman, 2011: 187).

Noris i saradnici prezentuju rezilijentnost zajednice kao strategiju za promovisanje efikasne spremnosti i reakcije na katastrofe (Norris, Stevens, Pfefferbaum, Wyche, Pfefferbaum, 2008: 128). Za razliku od mnogih stresora, katastrofa utiče na čitavu zajednicu; članovi su joj zajedno izloženi i moraju da se zajedno oporave (Norris, Stevens, Pfefferbaum, Wyche, Pfefferbaum, 2008: 145). Kvaliteti rezilijentne zajednice su: razumevanje opasnosti koja pretili zajednici; razumevanje strukture zajednice, starosti ljudi, mesta njihovog življenja i vrste njihovih potreba; razumevanje raspoloživih mogućnosti i potreba svakog člana zajednice; razumevanje raspoloživih resursa i odakle će oni biti obezbeđeni; razumevanje geografske oblasti, izgrađenog okruženja i saobraćajne infrastrukture; razumevanje rešenja kojima se može sačuvati zajednica; sprovođenje procesa oporavka u mestu dešavanja katastrofe; širenje informacija između članova zajednice i obezbeđivanje vođstva i mogućnost procene ranjivosti zajednice (Withanaarachchi, 2013: 7).

Centar za preduzimljivost zajednice (*Center for Community Enterprise-CED*) je razvio model rezilijentne zajednice (*Community Resilience Model*) koji je zasnovan na znanju ljudi o uspešnom funkcionisanju zajednice. Model se sastoji od dva nivoa informacija, a u njegovom centru su četiri dimenzije rezilijentnosti: 1) ljudi koji zastupaju stav ‘može da se uradi’, koji je vidljiv u njihovom proaktivnom reagovanju na promene; 2) društvene i ekonomske razvojne organizacije koje obaveštavaju i uključuju javnost u programe oporavka/održivosti/razvoja i pokazuju visok nivo saradnje sa drugima; 3) resursi koji trebaju da se analiziraju i koriste na adekvatan način u cilju ostvarivanja ciljeva za dugoročnu budućnost zajednice; 4) procesi u zajednici kojima se ispituju lokalni procesi planiranja, participacije i implementacije; plan postaje integrisan u rad organizacija uključenih u planiranje i sadrži strategije koje spajaju socijalne i ekonomske probleme i njihova rešenja; rezilijentne zajednice imaju široku viziju svoje budućnosti, uključuju ključne sektore u realizaciju svojih ciljeva i ocenjuju rezultate na regulativnoj osnovi (Slika 2). Sve četiri dimenzije rezilijentnosti su međusobno povezane. Prve tri opisuju prirodu i raznolikost resursa dostupnih zajednici za razvoj. Četvrta dimenzija opisuje pristupe i strukture dostupne zajednici za organizovanje i korišćenje resursa na produktivan način (USAID, 2006: 25–26).

Slika 2 Model rezilijentne zajednice (USAID, 2006: 25)

Svaka dimenzija rezilijentnosti se razvija u niz detaljnijih ‘karakteristika rezilijentnosti’ koje predstavljaju specifične faktore koji se mogu ispitati u zajednici da bi se procenio nivo njene rezilijentnosti. Ovaj model definiše 23 karakteristike, ali one nisu konačne jer je svaka zajednica jedinstvena. Zajednice će doživeti različit nivo rezilijentnosti na svakoj karakteristici, a ovi nivoi se mogu promeniti tokom vremena (USAID, 2006: 26).

4. KARAKTERISTIKE SOCIJALNE REZILIJENTNOSTI

Imajući u vidu teorijsku postavku socijalne rezilijentnosti, individualne i kolektivne, može se zaključiti da rezilijentni pojedinci ili zajednice u periodu dok su suočeni sa katastrofama ili promenama prolaze kroz faze oporavka, održivosti i razvoja. Budući da je planeta Zemlja suočena sa problemima koje uzrokuju klimatske promene, a njeni urbani sistemi sa dramatičnim rastom i razvojem, potrebno je definisati karakteristike rezilijentnih sistema. Nekoliko autora (Goodman, Speers, McLeroy, Fawcett, Kegler, Parker, Smith, Sterling, Wallerstein, 1998: 259; Bruneau, Chang, Eguchi, Lee, O’Rourke, Reinhorn, Shinozuka, Tierney, Wallace, vonWinterfeldt, 2003: 737–738; Kilper, Thurmann, 2010: 117; Wilkinson, 2011: 162; Jha, Miner, Stanton-Geddes, 2013: 9–10, 47) je definisalo ove karakteristike posmatrane iz ugla socijalne rezilijentnosti, a one se mogu grupisano prikazati kao:

- robusnost – sposobnost zajednice da izdrži stres bez patnje zbog degradacije;
- snaga – odnosi se na snagu zajednice da se nosi sa promenama;
- redundantnost (mera u kojoj su elementi zamenljivi u slučaju njihovog oštećenja ili uništenja) – odnosi se na resurs raznovrsnosti: zajednice koje zavise od uskih resursa su manje u stanju da se nose sa promenama koje podrazumevaju trošenje resursa (zavisnost resursa kao suprotnost redundantnosti);

- brzina (kapacitet zajednice da blagovremeno ostvari ciljeve sa minimalnim gubicima) – odnosi se na to koliko brzo zajednice mogu da reaguju i koriste resurse;
- sposobnost predviđanja – sposobnost zajednice da strateški predvidi buduće promene;
- informisanost – informacije o katastrofi ili promeni pružaju članovima zajednice osnovu za određivanje prioriteta mera za njeno ublažavanje;
- snalažljivost – kapacitet zajednice da identifikuje probleme i mobilise resurse ukoliko je ugrožena;
- socijalna integracija – doprinosi poboljšanju kvaliteta života, atraktivnosti i eliminaciji stigmatizovane slike zajednice;
- kultivisanost sistema i edukacija – korišćenje transfernog znanja, veština i sredstava koji utiču na socijalne sisteme; kombinovanje eksperimentalnog i iskustvenog znanja;
- participacija – učešće članova zajednice i zainteresovanih strana u urbanim projektima, uključujući i javno-privatno partnerstvo;
- mogućnost samoorganizovanja – sposobnost zajednice da se sama organizuje;
- smanjivanje urbanog siromaštva – posebno je osetljivo na uticaje katastrofa na lokacije domova siromašnih članova zajednice, nedovoljna sredstava za život i nedostatak pouzdanih osnovnih usluga.

Navedenih 12 karakteristika su izdvojene kao ključne i njih je potrebno zadovoljiti prilikom izgradnje rezilijentnih socijalnih sistema. Međutim, kao što je već rečeno, one nisu konačne jer je svaka zajednica drugačija, jedinstvena.

5. ZAKLJUČAK

Klimatske promene i dramatičan rast urbanih sistema izazivaju probleme sa kojima se danas suočavaju društvene zajednice. Pitanje koje se postavilo u ovom radu je kako da se društvene zajednice nose sa ovim problemima, prevaziđu ih i nastave da se razvijaju bez psiho-fizičkih posledica. Da bi se odgovorilo na postavljeno pitanje istraženi su koncept socijalne održivosti i teorija socijalne rezilijentnosti koje definišu modele i karakteristike rezilijentnih zajednica.

Čovek ili grupa ljudi su u centru socijalne održivosti, koja uključuje aktiviranje lokalnog stanovništva, kapitala, tehnologija i kulturnih raznolikosti sredine uz zadovoljavanje određenog nivoa kvaliteta života i sigurnosti. Socijalna održivost se može bazirati na socijalnu održivost pojedinaca ili kolektiva (zajednice) i njihovog blagostanja. Takođe, socijalna rezilijentnost se izučava kao individualna rezilijentnost (predstavlja karakteristike pojedinaca u grupi) i kao kolektivna rezilijentnost/rezilijentnost zajednice (predstavlja obeležja grupe).

Teorija socijalne rezilijentnosti kao odgovor na katastrofe ili promene definiše tri procesa: oporavak, održivost i rast. Oporavak je fokus literature o socijalnoj rezilijentnosti i on sugerise da su ljudi u stanju da naprave neophodna psiho-fiziološka i socijalna

prilagođavanja i vrate se na svoj nivo funkcionisanja pre katastrofe ili promene sa kojom se suočavaju. Održivost se odnosi na održavanje pozitivnih uticaja ljudi, čak i kada su izloženi negativnom uticaju. Rast podrazumeva dodatne dobitke i napredak zajednice nakon katastrofe pomoću novih veština, saznanja i učenja, kao i poboljšanje ukupnog blagostanja, jačanje samopouzdanja i pružanje novih životnih perspektiva.

Na osnovu teorijskih postavki socijalne rezilijentnosti razvijen je model rezilijentne zajednice koji ističe četiri međusobno povezane dimenzije rezilijentnosti: ljude, društvene i ekonomske razvojne organizacije, resurse i procese u zajednici. Dimenzije rezilijentnosti su dalje razvijene u niz detaljnijih karakteristika rezilijentnosti, koje nisu konačne jer predstavljaju specifične faktore svake pojedinačne, jedinstvene zajednice.

Rad predstavlja pregled literature povezane sa socijalnom održivošću i teorijom socijalne rezilijentnosti, ali definiše i model i karakteristike za kreiranje rezilijentnih socijalnih sistema. Ovakvi sistemi su jedino spremni da se adekvatno nose sa prirodnim katastrofama i društvenim promenama dok su suočeni sa njima, prevaziđu ih, oporave se i dalje se razvijaju kao 'pametniji' socijalni sistemi, tj. sa više iskustvenog znanja.

LITERATURA

- ____, (2013). *Strategija prilagođavanja na klimatske promjene i niskoemisionog razvoja za Bosnu i Hercegovinu*. Retrieved May 12, 2014, from [http://www.vladars.net/sr-SP-Cyrl/Vlada/Ministarstva/mgr/Documents/Strategija prilagodavanja na klimatske promjene i niskoemisio.pdf](http://www.vladars.net/sr-SP-Cyrl/Vlada/Ministarstva/mgr/Documents/Strategija_prilagodavanja_na_klimatske_promjene_i_niskoemisio.pdf)
- Adger, W. (2000). Social and ecological resilience: Are they related? *Progress in Human Geography*, 24, 347–364.
- Bätāgan, L. (2011). Smart Cities and Sustainability Models. *Informatica Economică*, 15(3), 80–87.
- Bonanno, G. A., & Mancini, A. D. (2008). The Human Capacity to Thrive in the Face of Potential Trauma. *Pediatrics, Official Journal of the American Academy of Pediatrics*, 121(2), 369–375.
- Bonnano, G. A. (2005). Resilience in the face of potential trauma. *Current Directions in Psychological Science*, 14(3), 135–138.
- Bonanno, G. A. (2004). Loss, trauma, and human resilience: have we underestimated the human capacity to thrive after extremely aversive events? *American Psychologist*, 59(1), 20–28.
- Brown, D., & Kulig, J. (1996/97). The concept of resiliency: Theoretical lessons from community research. *Health and Canadian Society*, 4, 29–52.
- Bruneau, M., Chang, S., Eguchi, R., Lee, G., O'Rourke, T., Reinhorn, A., Shinozuka, M., Tierney, K., Wallace, W., & von Winterfeldt, D. (2003). A framework to quantitatively assess and enhance the seismic resilience of communities. *Earthquake Spectra*, 19, 733–752.
- Bürkner, H. J. (2009). *Vulnerabilität und Resilienz – Forschungsstand und sozialwissenschaftliche Untersuchungsperspektiven*. Unpublished manuscript.
- Cacioppo, J., Reis, H., & Zautra, A. (2011). Social Resilience. The Value of Social Fitness With an Application to the Military. *American Psychologist*, 66(1), 43–51.

- Castleden, M., McKee, M., Murray, M., & Leonardi, G. (2011). Resilience thinking in health protection. *Journal of Public Health* 33(3), 369–377.
- Coles, E., & Buckle, P. (2004). Developing community resilience as a foundation for effective disaster recovery. *The Australian Journal of Emergency Management*, 19(4), 6–15.
- Edwards, T., & Wiseman, J. (2011). Climate Change, Resilience and Transformation: Challenges and Opportunities for Local Communities. In I. Weissbecker (Ed.), *Climate Change and Human Well-Being: Global Challenges and Opportunities* (pp. 185–200). New York: Springer Science+Business Media.
- Fayazi, M., & Lizarralde, G. (2013). The role of low-cost housing in the path from vulnerability to resilience. *International Journal of Architectural Research*, 7(3), 146–167.
- Ganor, M., & Ben-Lavy, Y. (2003). Community resilience: Lessons derived from Gilo under fire. *Journal of Jewish Communal Service*, Winter/Spring, 105–108.
- Goodman, R., Speers, M., McLeroy, K., Fawcett, S., Kegler, M., Parker, E., Smith, S.R., Sterling, T., & Wallerstein, N. (1998). Identifying and defining the dimensions of community capacity to provide a basis for measurement. *Health Education & Behavior*, 25, 258–278.
- Holling, C. (1973). Resilience and the stability of ecological systems. *Annual Review of Ecology and Systematics*, 4, 1–23.
- Janić, M. (1997). *Održiv razvoj ljudskih naselja zemalja u tranziciji*. Beograd: Jugoslovenski institut za urbanizam i stanovanje: Direkcija za građansko zemljište i izgradnju.
- Jha, A. K., Miner, T. W., & Stanton-Geddes, Z. (2013). *Building Urban Resilience: Principles, Tools and Practice*. Washington: Library of Congress Cataloging-in-Publication Data.
- Kajikawa, Y. (2008). Research core and framework of sustainability science. *Sustainability Science*, 3, 215–239.
- Kilper, H., & Thurmann, T. (2010). Vulnerability and Resilience: A Topic for Spatial Research from a Social Science Perspective. In B. Müller (Ed.), *Urban Regional Resilience: How Do Cities and Regions Deal with Change?* (pp. 113–119). New York: Springer-Verlag Berlin Heidelberg.
- Kimhi, S. & Shamai, M. (2004). Community resilience and the impact of stress: Adult response to Israel’s withdrawal from Lebanon. *Journal of Community Psychology*, 32(4), 439–451.
- King, L., King, D., Fairbank, J., Keane, T., & Adams, G. (1998). Resilience-recovery factors in post-traumatic stress disorder among female and male Vietnam veterans: Hardiness, postwar social support, and additional stressful life events. *Journal of Personality and Social Psychology*, 74, 420–434.
- Lang, T. (2010). Urban Resilience and New Institutional Theory – A Happy Couple for Urban and Regional Studies? In B. Müller (Ed.), *Urban Regional Resilience: How Do Cities and Regions Deal with Change?* (pp. 15–24). New York: Springer-Verlag Berlin Heidelberg.
- Lélé, S., & Norgaard, R. B. (1996). Sustainability and the scientist’s burden. *Conservation Biology*, 10(2), 354–365.

- Longstaff, P. (2005). *Security, resilience, and communication in unpredictable environments such as terrorism, natural disasters, and complex technology*. Cambridge: Harvard University Press.
- Luthar, S., Cicchetti, D., & Becker, B. (2000). The construct of resilience: A critical evaluation and guidelines for future work. *Child Development*, 71(3), 543–562.
- Maguire, B., & Cartwright, S. (2008). *Assessing a community's capacity to manage change: A resilience approach to social assessment*. Canberra: BRS Publication Sales.
- Murray, K., & Zautra, A. (2012). Community Resilience: Fostering Recovery, Sustainability, and Growth. In M. Ungar (Ed.), *The Social Ecology of Resilience. A Handbook of Theory and Practice* (pp. 337–345). New York: Springer Science+Business Media.
- Norris, F., Stevens, S., Pfefferbaum, B., Wyche, K., & Pfefferbaum, R. (2008). Community resilience as a metaphor, theory, set of capacities, and strategy for disaster readiness. *American Journal of Community Psychology*, 41, 127–150.
- Paton, D., Millar, M., & Johnston, D. (2001). Community resilience to volcanic hazard consequences. *Natural Hazards*, 24, 157–169.
- Pfefferbaum, B., Reissman, D., Pfefferbaum, R., Klomp, R., & Gurwitsch, R. (2005). Building resilience to mass trauma events. In L. Doll, S. Bonzo, J. Mercy, D. Sleet (Eds.), *Handbook on injury and violence prevention interventions* (pp. 347–358). New York: Kluwer Academic Publishers.
- Röhring, A., & Gailing, L. (2010). Path Dependency and Resilience – The Example of Landscape Regions. In B. Müller (Ed.), *Urban Regional Resilience: How Do Cities and Regions Deal with Change?* (pp. 79–88). New York: Springer-Verlag Berlin Heidelberg.
- Rutter, M. (2012). Resilience: Causal Pathways and Social Ecology. In M. Ungar (Ed.), *The Social Ecology of Resilience. A Handbook of Theory and Practice* (pp. 33–42). New York: Springer Science+Business Media.
- Slijepčević, Đ., Marković, D., Ilić, B., & Ristić, Ž. (2013). *Ekologija i ekonomija*. Banja Luka: Ekonomski fakultet.
- Stojkov, B. (1998). Pokazatelji održivosti u prostornom planiranju. U N. Spasić (Ur.), *Korišćenje resursa, održivi razvoj i uređenje prostora* (pp. 189–206). Beograd: Institut za arhitekturu i urbanizam Srbije.
- Surjan, A., Sharma, A., & Shaw, R. (2011). Understanding urban resilience. In R. Shaw, A. Sharma (Eds.), *Climate and disaster resilience in cities* (pp. 17–45). UK: Emerald Group Publishing Limited.
- The Young Foundation (2012). *Adapting to change: the role of community resilience*. Britain: The Young Foundation.
- Ungar, M. (2012). Social Ecologies and Their Contribution to Resilience. In M. Ungar (Ed.), *The Social Ecology of Resilience. A Handbook of Theory and Practice* (pp. 13–31). New York: Springer Science+Business Media.
- United States Agency for International Development - USAID (2006). *Concept and practices of „resilience“: A compilation from various secondary sources*. Bangkok: IOTWS.
- Vujošević, M. & Spasić, N. (1996). Opšti principi održivog razvoja i perspektive planiranja. U N. Spasić (Ur.), *Korišćenje resursa, održivi razvoj i uređenje prostora* (pp. 3–20). Beograd: Institut za arhitekturu i urbanizam Srbije.

- Zautra, A., Hall, J., & Murray, K. (2008). Community development and community resilience: An integrative approach. *Community Development: Journal of the Community Development Society*, 39(3), 130–147.
- Zeković, S. (1996). Životna sredina – integralni deo održivog industrijskog i urbanog razvoja. U N. Spasić (Ur.), *Korišćenje resursa, održivi razvoj i uređenje prostora* (pp. 233-257). Beograd: Institut za arhitekturu i urbanizam Srbije.
- Wheeler, S. M. (2004). *Planning for Sustainability. Creating Livable, equitable, and Ecological Communities*. New York: Routledge.
- Wilkinson, C. (2011). Social–ecological resilience: Insights and issues for planning theory. *Planning Theory*, 11(2), 148-169.
- Withanaarachchi, J. (2013). Influence of Strategic Decision Making on Transport Corridor Planning, Transport Infrastructure and Community Resilience. [Electronic version]. In *Proceedings of the International Conference on Building Resilience 2013: Individual, institutional and societal coping strategies to address the challenges associated with disaster risk*. University of Salford, Ahungalla, Sri Lanka. Retrieved April, 03, 2014, from <http://www.buildresilience.org/2013/proceedings/files/papers/337.pdf> 03.04.2014